

STANISLAV STUHLÍK — ZDENĚK SMUTNÝ —
ANNA LORENCOVÁ
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV ČSAV, BRNO — BRNO —
KATEDRA BIOLOGIE ŽIVOČICHŮ A ČLOVĚKA PŘF UJEP,
BRNO

HROBY KULTURY SE ZVONCOVITÝMI POHÁRY A ŮNĚTICKÉ KULTURY Z CHRILIC

Archeologická část

V Chrlicích u Brna¹ je již několik let velmi aktivní Vlastivědný kroužek, jehož členové se rovněž zabývají i záchrannou pravěkých památek. Ze zachraňovacích výzkumů členů tohoto kroužku pocházejí i tři hroby z konce eneolitu a začátku doby bronzové, o kterých pojednává tento článek.

Hrob 1

Hrob únětické kultury v trati „Krajina“ byl objeven v roce 1965. Při hloubení jámy na řízky byl buldozerem v hloubce 30—40 cm pod povrchem zničen kostrový hrob, jehož původní orientace byla pravděpodobně Z—V. Z milodarů se podařilo zachránit pouze malý hrníček (1) a dva bronzové korálky, které se však později ztratily.

1. Drobný hrníček s prohnutým uchem, které je odsazeno nevýraznou hranou od dvoukónického těla. Z největší výdutě se klene páskové ouško, proti němuž a po stranách jsou tři drobné hroty výčnělky. V. — 5,9 cm; Ø o. — 6,1 cm; Ø v. — 6,7 cm; Ø d. — 3,8 cm; obr. 2 : 1; tab. XXI : 3.

Hrob 2

Další hrob únětické kultury byl objeven v zimě 1969/1970 v trati „Kopce“. V prosinci 1969 nalezl St. Hanzlíček ve svahu cesty vyčnívající kosti a u nich dvě misky. Jednu předal do Moravského muzea a druhou dal Z. Smutnému. Členové Vlastivědného kroužku v Chrlicích L. Davídek a Z. Smutný prohlédli místo nálezů a našli další misku. V dubnu 1970 odkryli členové kroužku zbývající část kostry. Z kostry, která ležela v hloubce 80 cm pod povrchem, zůstaly zachovány pouze části stehenních, holenních a lýtkových kostí s klouby, několik žeber a patní kost. Zbývající část kostry byla zničena buldozerem. Jediné, jemuž patřily nalezené kosterní pozůstatky, byl s největší pravděpodobností muž (masivní a spíše nižší postavy) ve věku dospělém až zralém (24—40 let).² Původní orientace kostry byla pravděpodobně JZ (hlava)—SV (nohy). Hrobový inventář byl uložen v okolí kolen. Uvnitř největšího hrníčku (1) byl uložen další hrníček (2) a ve třetím hrníčku (3) ležel šálek (4) a na něm další dvoukónický šálek (5). Misky (6 až 9) byly rozděleny v okolí hrníčků. Kromě keramiky byla v hrobě ještě dvě šidla (10, 11).

1. Menší hrnek s kónickým hrdlem, které je odsazeno od dvoukónického nízkého těla. Z hrany do poloviny hrdla se klene ouško. Povrch je hnědočerný, hla-

¹ Chrlice — dříve samostatná obec, dnes součást Brna.

² Blížeji určení kostry je v antropologické části článku.

zený, dnes již poněkud odřený. V materiálu je přimíšena slída a drobná zrnka písku. V. — 9,5 cm; Ø o. — 10 cm; Ø v. 11,5 cm; Ø d. — 8 cm; inv. č. A II-1; obr. 1 : 10; tab. XXI : 12.

2. Malý hrníček dvoukónického tvaru s okrajem vyhnutým ven a s mírně odsazeným dnem. Z hrdla na největší výduť se klene drobné ouško. Povrch je tmavohnědý, nerovný, hlazený. Materiál obsahuje zrnka písku a slabou příměs slídy. V. — 5 cm; Ø o. — 6 cm; Ø v. — 6,9 cm; Ø d. — 5,5 cm; inv. č. A II-2; obr. 1 : 11; tab. XXI : 5.

3. Menší hrníček s prohnutým hrdlem, které je odsazeno od baňatého těla hranou. Z největší výduť se klene na hrdlo drobné ouško. Dno je mírně odsazeno. Povrch je hnědý, nerovný a jemně drsný. Materiál obsahuje drobná zrnka písku a slabou příměs slídy V. — 6,6 cm; Ø o. — 8,7 cm; Ø v. — 9,6 cm; Ø d. — 8,7 cm; inv. č. A II-3; obr. 1 : 9; tab. XXI : 8.

4. Malý nízký šáleček s odsazeným dnem a s uchem při okraji. Povrch je hnědý, místy černý, nerovný, jemně drsný. Materiál obsahuje slabou příměs slídy. V. — 2,8 cm; Ø o. — 4,2 cm; Ø d. — 4,2 cm; inv. č. A II-4; obr. 1 : 7; tab. XXI : 9.

5. Malý šáleček dvoukónického tvaru s uchem klenoucím se z největší výduť na okraj. Povrch je hnědočerný, nerovný, hlazený. Materiál obsahuje zrnka písku a slídu. V. — 3 cm; Ø o. — 4,3 cm; Ø v. — 5,4 cm; Ø d. — 4,1 cm; inv. č. A II-5; obr. 1 : 6; tab. XXI : 6.

6. Malá kónická misečka s mírně odsazeným dnem. Povrch je nerovný, hlazený, hnědočerný. Materiál obsahuje slídu. V. — 1,9 cm; Ø o. — 5,7 cm; Ø d. — 4,2 cm; inv. č. A II-6; obr. 1 : 4; tab. XXI : 10.

7. Malá kónická misečka s odsazeným dnem. Povrch je nerovný, hlazený, tmavohnědý. Materiál obsahuje slídu a malá zrnka písku. V. — 2,6 cm; Ø o. — 6,4 cm; Ø d. — 4,9 cm; inv. č. A II-7; obr. 1 : 5; tab. XXI : 7.

8. Malá miska kónického tvaru s odsazeným dnem. Povrch je nerovný, jemně drsný, tmavě hnědě zbarvený. Materiál obsahuje zrnka písku a slabou příměs slídy. V. — 3,4 cm; Ø o. — 9 cm; Ø d. — 5,6 cm; inv. č. A II-8; obr. 1 : 8; tab. XXI : 11.

9. Malá kónická misečka s mírně odsazeným dnem. Povrch je nerovný, hlazený, hnědočerně zbarvený. V materiálu je obsažena slída. V. — 2,4 cm; Ø o. — 6,5 cm; Ø d. — 4 cm; inv. č. Pa 3/70 (uloženo MM Brno); obr. 1 : 3; tab. XXI : 4.

10. Šidlo z rozštípnuté dlouhé kosti se zachovalou kloubní hlavicí. Šidlo je opracováno téměř po celé délce. D. — 9,2 cm; bez inv. č., obr. 1 : 2.

11. Šidlo z rozštípnuté dlouhé kosti bez kloubní hlavice. Šidlo je opracováno téměř po celé délce. D. — 8 cm; bez inv. č.; obr. 1 : 1.

Hrob 3

V březnu 1973 se provádělo bagrování při stavbě panelárny v trati „Nivy“. B. Davídková a Z. Smutný zpozorovali ve vybagrované hlině skupinu kamenů a provedli v tomto místě odkryv. V hloubce 60 cm pod dnešním povrchem byl odkryt velký pískovcový kámen zhruba obdélníkového tvaru (přibližné rozměry 40 cm × 30 cm × 10 cm). Pod tímto kamenem ležela na pravém boku kostra s hlavou k jihu, nohama k severu a obličejem obráceným k východu, se silně skrčenýma nohama a s rukama uloženýma na prsou. Za hlavou ležel hrnek (1) a v něm byl uložen džbáněk (2). Kostra ležela na druhé kamenné desce přibližně stejného tvaru i velikosti a byla obložena menšími pravidelnými kameny ze stejného materiálu (tab. XXII). Podle antropologického zhodnocení jedince, jemuž náležely nalezené kosterní pozůstatky, šlo o dítě ve věku pravděpodobně 2 až 3 let a pohlaví spíše ženského než mužského.³

1. Menší masivní hrnek s ven vyhnutými stěnami a mírně odsazeným dnem. Povrch je jemně drsný, hnědočerný. V materiálu je přimíšena slída. V. — 10,4 cm; Ø o. — 15 cm; Ø d. — 8,6 cm; obr. 2 : 3; tab. XXI : 1.

2. Drobný džbáněk s esovitě rozevřeným hrdlem a s kulovitým tělem. Od okraje na výduť se klene páskové ouško. Povrch je jemně drsný, tmavě hnědý, místy až hnědočerný. Materiál tvoří hlína s drobnými zrnky písku a se slídou. V. 8,6 cm; Ø d. — 4,3 cm; obr. 2 : 2; tab. XXI : 2.

Chrlice leží uprostřed úrodné oblasti bohaté na archeologické nálezy a výše uvedené hroby únětické kultury a kultury se zvoncovitými poháry

³ Podrobnější určení kostry je v antropologické části článku.

1

3

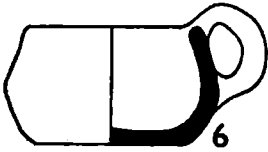
4

2

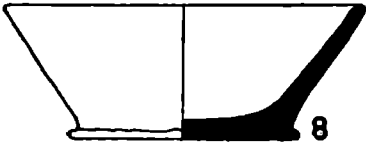
5

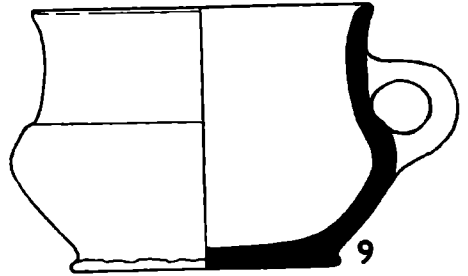
6

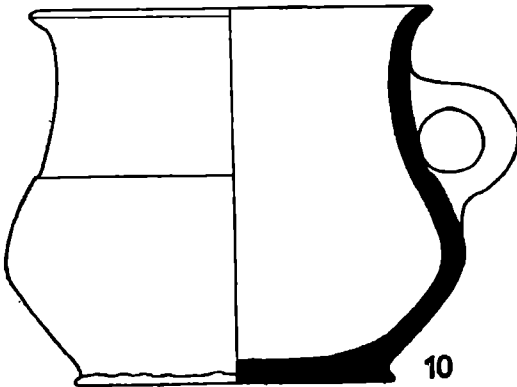
7

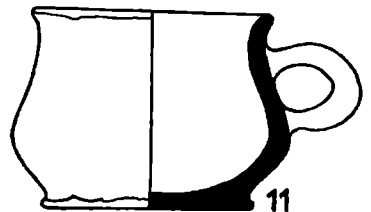
8

9

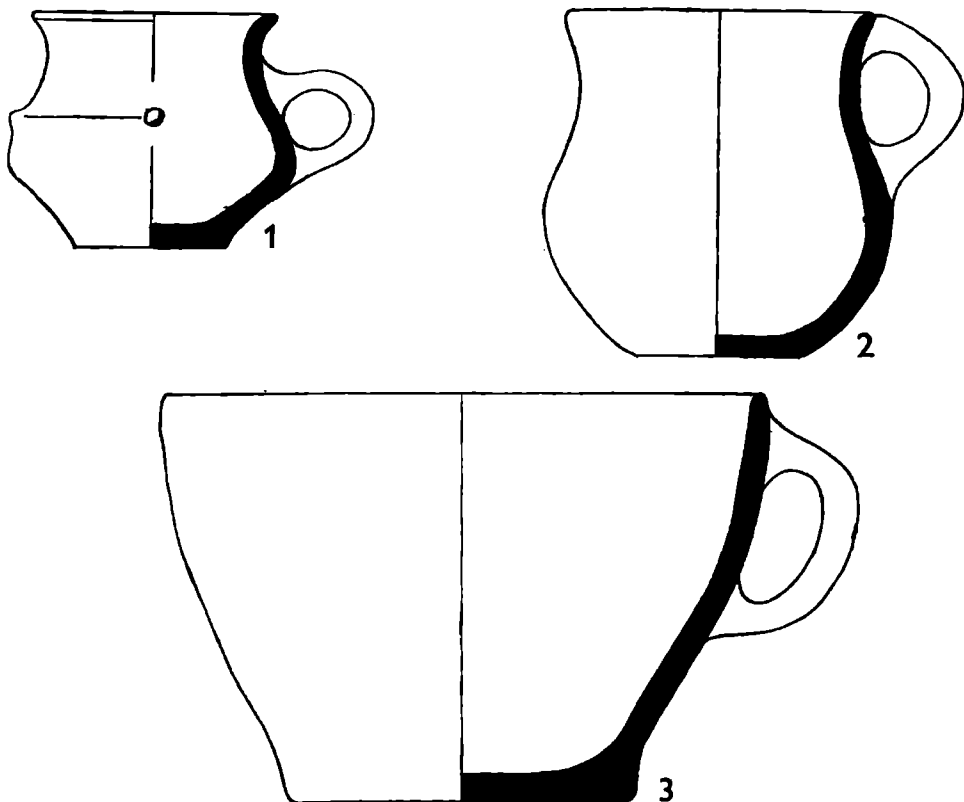
10

11

Obr. 1. Brno-Chrlice. Materiál z únětického hrobu v trati „Kopce“.

nejdou prvními nálezy svého druhu na katastru této obce. Únětická kultura je na katastru Chrlic zastoupena dvěma protoúnětickými pohřebišti. První je v trati „Les“, kde byl v roce 1902 prozkoumán jeden hrob.⁴ Ze stejného naleziště pochází i několik dalších nádob, u nichž však nejsou známy nálezné okolnosti.⁵ Ve sbírce Vlastivědného kroužku v Chrlicích jsou však ještě další nádoby, které pocházejí patrně z tohoto pohřebiště.⁶ Druhé pohřebiště, které se nachází v inundačním terénu řeky Svratky u čistící stanice bylo objeveno v roce 1953. Při výzkumu AÚ ČSAV v Brně zde byly prozkoumány 4 hroby a sídlištní vrstva protoúnětické kultury.⁷ Střeby po-

Obr. 2. Brno-Chrlice. Keramika z únětického hrobu v trati „Krajina“ (1) a z hrobu kultury se zvoncovitými poháry v trati „Nivy“ (2, 3).

⁴ I. L. Červinka, Pokolení skrčkův s kulturou únětickou na Moravě, Brno 1938, nepublikovaný rukopis.

⁵ J. Ondráček, Časné únětické kultury na Moravě a problém jejího vzniku, Brno 1964, nepublikovaná kandidátská práce; *týž*, Moravská protoúnětická kultura, SIA XV, 1967, 432.

⁶ B. Dostál, Protoúnětické a únětické nálezy z Chrlic, SPFFBU E 10, 1965, 351.

⁷ Č. Staňa, Časnéúnětické hroby a sídliště v Chrlicích u Brna, AR 9, 1957, 162–187, obr. 83–88.

cházející z kulturní vrstvy jsou však pravděpodobně pozůstatkem dříve rozrušených hrobů.⁸ Dalším nalezištěm únětické kultury je sídliště pod slévárnou, jižně od Chrlic, o němž se zmiňuje již I. L. Červinka⁹ a K. Tihelka.¹⁰ Z tohoto sídliště pochází i amfora, která je uložena ve sbírce Vlastivědného kroužku v Chrlicích.¹¹ Počet únětických lokalit v Chrlicích je nutno doplnit ještě o nově objevená pohřebiště v trati „Kopce“ a v trati „Krajina“.

Uvedené nálezy představují typickou keramiku únětické kultury. Mis-ky z hrobu v trati „Kopce“ (obr. 1 : 3–5, 8; tab. XXI : 4, 7, 10, 11) jsou běžným, chronologicky málo průkazným tvarem, který se vyskytuje po celou dobu trvání únětické kultury. Hrnky (obr. 1 : 9–11, 2 : 1, tab. XXI : 3, 5, 8, 12) jsou rovněž běžným keramickým typem, pro který najdeme analogie na předklasických pohřebištích.¹² Hrnky se sice vyskytují i na lokalitách klasického období, avšak jedná se o vyvinutější tvary.¹³ Méně často se vyskytují drobné šálečky s ouškem (obr. 1 : 6, 7; tab. XXI : 6, 9), ale i tyto tvary je možno zařadit do předklasického období.¹⁴

Celkově je možno oba hroby zařadit do staršího období únětické kultury. Znamená to tedy, že v Chrlicích máme zastoupena všechna období vývoje únětické kultury. Nejvíce nálezů však pochází z protoúnětického období. Na pohřebištích v trati „Les“ a u čistící stanice bylo prozkoumáno celkem 5 hrobů a navíc odtud pochází i další nádoby bez bližších nálezových okolností. Starší období únětické kultury je zastoupeno hroby z tratí „Kopce“ a „Krajina“ a do mladšího období lze zařadit sídliště pod slévárnou, i když odtud máme zachovánu pouze jednu amforu.

Již na první pohled je patrný jednotný charakter všech nádob z hrobu v trati „Kopce“. Hrob byl bohatě vybaven malými nádobkami,¹⁵ z nichž snad jen dva hrnky (obr. 1 : 9, 10) mohly být používány i v praktickém životě. Použití těchto miniaturních nádob jako milodarů mrtvým je dokladem změny v názoru na posmrtný život. Nádoby nevhodné pro praktické použití svědčí o tom, že posmrtný život v představě únětického lidu přestává být chápán jako vyloženě materiální záležitost.¹⁶ Na rozdíl mezi sídlištní a hro-

⁸ J. Ondráček, Brno 1964, 74; S. Stuchlík, Moravská únětická sídliště, Brno 1972, nepublikovaná disertační práce, 157.

⁹ I. L. Červinka, op. cit., 66.

¹⁰ K. Tihelka, Únětická kultura v bývalé zemi Moravskoslezské, Brno 1939, nepublikovaná disertační práce, 223; *týž*, Moravská únětická pohřebiště, PA 44, 1953, 314.

¹¹ B. Dostál, op. cit., 352.

¹² B. Dostál, Nové únětické hroby ze Znojma, SPFFBU E 8, 1963, 125, obr. 3:2; J. Ondráček, Únětické pohřebiště v Ceji u Hodonína, AR XIX, 1967, 308, obr. 101 : 9; S. Stuchlík, Únětické hroby z Otaslavic, okr. Prostějov, AR XXIII, 1971, 203, 204, obr. 1 : 6, 7; I. L. Červinka, Předvěké pohřebiště v Němcích na Hané, Pravěk 1927, obr. 17 : 2, 20 : 7, 27 : 2; A. Procházka–M. Chleborád–F. Kalousek, Předvěká pohřebiště v Šardičkách u Bučovic, Pravěk 1927, 2 : 4, 9 : 2, 13 : 3, 15 : 2, 17 : 3, 21 : 2.

¹³ J. Ondráček, Únětické pohřebiště u Rebešovic na Moravě, SbČSSA 2, 1962, obr. 53 : 8, 49 9.

¹⁴ J. Ondráček, Brno 1964, tab. 106 : 6, 104 : 5, 197; V. Podborský, Únětický hrob ze Staré Břeclavi, SPFFBU E 7, 1962, obr. 4 : 2.

¹⁵ Vzhledem k tomu, že z hrobu byla zachráněna jen malá část kolem kolen, lze považovat hrob s 9 nádobami a 2 kostěnými šidly za bohatý.

¹⁶ J. Ondráček, SbČSSA 2, 1962, 69.

bovou keramikou poukazovalo již mnoho badatelů,¹⁷ avšak předpokládalo se, že symbolická keramika se používala až v plně vyvinuté únětické kultuře.¹⁸ Je zcela jisté, že se s ní nesetkáváme v protoúnětické kultuře,¹⁹ ale ojediněle se začíná objevovat již ve starším období únětické kultury, jak se o tom můžeme přesvědčit na materiálu z Chrlic.

Rovněž hrob kultury se zvoncovitými poháry není prvním nálezem této kultury v Chrlicích. Z tohoto období byly na dvoře domu č. 21 pana Antonína Šroma prozkoumány v roce 1929 dvě kostry ve skrčené poloze a lebka z dalšího pohřbu.²⁰ Výzkum zbývající části třetího hrobu byl proveden v roce 1958 majitelem domu a L. Davídkem, členem Vlastivědného kroužku v Chrlicích.²¹ Další hrob byl objeven na vedlejší parcele pana Černého někdy před rokem 1929. Lidské kostry byly porušeny i v zahradách západně od parcel Šroma a Černého.²² Znamená to tedy, že z období kultury se zvoncovitými poháry máme na katastru Chrlic jedno pohřebiště minimálně se 4 hroby na jihozápadním okraji obce a druhé pohřebiště, z něhož známe pouze jeden hrob, bylo v trati „Nivy“. Keramika z tohoto hrobu představuje typy nádob, které se vyskytují v mladších hrobech kultury se zvoncovitými poháry. Jak pro džbáněk,²³ tak pro hrnek²⁴ najdeme analogie na pohřebištích z tohoto období. Přibližně stejně můžeme datovat i keramiku z pohřebiště v obci.²⁵

Nezvyklý je však způsob úpravy tohoto hrobu. V kultuře se zvoncovitými poháry je běžné pohřbívání v prostých jámách, a kostry, orientované S–J, leží ve skrčené poloze s obličejem obráceným na východ.²⁶ Naše kostra však ležela na kamenné desce, byla obložena několika velkými kameny a toto obložení bylo překryto další velkou kamennou deskou. Na Moravě známe pouze jediný hrob s kamenným obložním. Žárový hrob v Tasovicích (okr. Znojmo) byl uložen v hrobové jámě o rozměrech asi 60 × 70 cm, která byla obložena hrubými kamennými deskami.²⁷ V hrobě byl nalezen pohár a přepálená nátepní destička. Několikrát se objevily hroby v kamenném obložení i v Čechách. Velmi pěkný příklad skříňkového žárového hrobu máme z Mostu, kde byla hrobová jáma vymezena 4 kamennými deskami a takto vzniklá skříňka byla překryta dvěma (a původně snad i třemi) kamennými deskami. V hrobě byl malý džbáněk a šipka; datován je tento

¹⁷ I. Pleinerová, O vztahu hrobové a sídlištní keramiky v únětické kultuře, AUC 3, 1959, 102, 103; zde je uvedena i další literatura.

¹⁸ K. Tihelka, PA 44, 1953, 286; J. Ondráček, SbČSSA 2, 1962, 69; *tjž*, SIA XV, 1967, 424.

¹⁹ J. Ondráček, SIA XV, 1967, 424.

²⁰ J. Skutil, Übersicht über die Ergebnisse der mährischen Bodenforschung im Jahre 1929, NfDV 6, 1930, 131; B. Dostál, Nálezy kultury zvoncovitých pohárů z Chrlic, SPFFBU E 10, 1965, 348.

²¹ B. Dostál, op. cit., 348–349.

²² B. Dostál, op. cit., 350.

²³ A. Međunová–J. Ondráček, Birituální pohřebiště lidu s kulturou zvoncovitých pohárů u Lechovic, okr. Znojmo, AR XXI, 1969, 443, tab. I : 1, 3, 5, II : 11, 13.

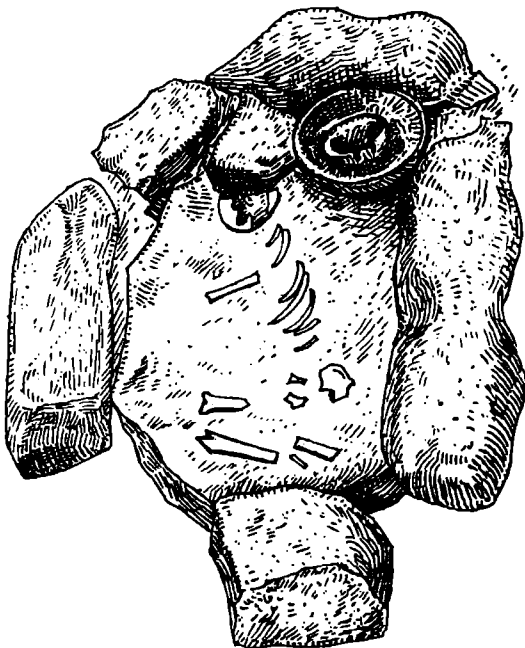
²⁴ A. Međunová–J. Ondráček, op. cit., 443, tab. II : 12.

²⁵ B. Dostál, op. cit., 350.

²⁶ F. Kalousek, Lid se zvoncovitými poháry na Bučovsku, ČMMB 41, 1956, 93.

²⁷ L. Horáková–Jansová, Prehistorické nálezy v roce 1930 a 1931, PA XXXVIII, 1932, 97; náleзовá zpráva v archívu AÚ ČSAV v Brně, č. j. 1029/50.

hrob do mladšího období kultury se zvoncovitými poháry.²⁸ Podobné, avšak poněkud primitivnější kamenné konstrukce byly ve 3 dalších hrobech v Čechách. V Týnci byla skříňka bez dna z tenkých opukových desek, kostra ležela na pravém boku, hlavou k severu a u mrtvého byly zdobené poháry, džbáněk a pazourkový nožik.²⁹ Žárový hrob v Kolíně měl skříňku z vápencových desek, další deska o rozměrech 46 × 46 cm tuto desku přikrývala. V hrobě byl na kamenitém dnu popel z mladého jedince a zvoncovitý pohár, střepy z dalšího poháru a přeslen.³⁰ Žárový hrob v Poboří byl přikryt

Obr. 3. Brno-Chrlice. Skříňkový hrob kultury se zvoncovitými poháry v trati „Nivy“.

velkou rulovou deskou (80 × 60 cm), která byla podepřena 2 šikmo položenými deskami a obsahoval polospálené dětské kůstky a nízký nezdobený pohár.³¹

Odrasem pohřbů v kamenné skříňce jsou snad i kameny, které byly v hrobech v Brandýsku³² a ve Lhánicích.³³ Podobného původu by snad moh-

²⁸ J. Neústupný, Skříňkový žárový hrob kultury zvoncovitých pohárů z Mostu, PA XXXVI, 1928–1930, 112–114.

²⁹ A. Stocký, Zpráva o praeistorickém výzkumu dobrovického okolí v letech 1905 až 1906, PA XXII, 1906–1908, 595; *týž*, Pravěk země České, Praha 1926, 134.

³⁰ F. Dvořák, Nálezy zvoncovité keramiky na Kolínsku a Českobrodsku, PA XXXVII, 1931, 39; A. Stocký, Praha 1926, 182.

³¹ F. Dvořák, *op. cit.*, 42, tab. IV : 7.

³² O. Kytlicová, Eneolitické pohřebiště v Brandýsku, PA LI, 1960, 442, 444.

³³ L. Hájek, Nové nálezy kultury zvoncovitých pohárů, AR III, 1951, 28; *týž*, Knoflíky středoevropské kultury zvoncovitých pohárů, PA XLVII, 1957, 392.

ly být i tři říční valouny v hrobě ve Veselí nad Moravou.³⁴ Pohřby v kamenném obložení se vyskytují nejen v kultuře se zvoncovitými poháry, ale občas i v jiných kulturních skupinách pozdního eneolitu. Kámen se používal k jednoduchým úpravám v mladých hrobech kultury se zvoncovitými poháry typu Ragelsdorf-Oggau-Loretto v Rakousku.³⁵ Celkem zřídka se objevují hroby v kamenném obložení v kultuře se šňůrovou keramikou.³⁶ Z protoúnětické kultury známe hrob v kamenném obložení pouze z Jiřikovic.³⁷ Mnohem častější je výskyt těchto hrobů teprve na počátku doby bronzové v únětické kultuře.³⁸

Otázka původu pohřbů s kamenným obložení není jednoduchá. Objevují se vzácně již v kultuře nálevkovitých pohárů a na pohřebištích pod mohylami u Ohrozimi a Slatinek bylo použití kamenů při úpravě hrobových jam docela běžné,³⁹ i když nelze mluvit v těchto případech přímo o skříňových hrobech. To však platí pro všechny zmíněné analogie z jiných kultur. Podobné hroby se objevují i v kultuře s kanelovanou keramikou.⁴⁰ Do tohoto období patří i bohatě vybavený a složitě budovaný skříňkový hrob z Velvar.⁴¹ Casový rozdíl mezi kulturou se zvoncovitými poháry a výše zmíněnými poháry je však tak značný, že možnost vzájemných souvislostí a ovlivnění u tohoto neobvyklého způsobu pohřbívání je nutno vyloučit.

Jestliže sledujeme výskyt hrobů v kamenném obložení v kultuře se zvoncovitými poháry zjistíme, že směrem na západ těchto hrobů přibývá. Lid s kulturou se zvoncovitými poháry se dostal v západní Evropě do styku s megalitickým okruhem. V této oblasti nezakládal mnohdy vůbec svá pohřebiště, ale pro pohřbívání svých mrtvých využíval již existující hrobové stavby, jako jsou megalitické hroby, chodbové hroby, pohřební jeskyně, skříňkové hroby a jiné. Staré hroby byly znovu otevřeny a byli do nich pohřbeni nositelé kultury se zvoncovitými poháry.⁴² Pochovávaní do starých megalitických a skříňkových hrobů máme doloženo v mnoha případech v celé oblasti od Španělska,⁴³ přes Francii⁴⁴ až po Švýcarsko.⁴⁵ V oblas-

³⁴ C. Staňa, Hrob kultury zvoncovitých pohárů ve Veselí n. M., PV AÚB za rok 1959, Brno 1960, tab. 3 : 2.

³⁵ R. Pittioni, Urgeschichte des österreichischen Raumes, Wien 1953, 265.

³⁶ M. Buchvaldek, Příspěvek k třídění šňůrové keramiky v Čechách, AR VII, 1955, 220; *týž*: Die Schnurkeramik in Böhmen, Praha 1967, 67.

³⁷ K. Tihelka, PA XLIV, 1953, 236; J. Ondráček, Brno 1964, 34.

³⁸ K. Tihelka, op. cit., 236; J. Ondráček, SbČSSA 2, 1962, 57.

³⁹ A. Gottwald, Zárové hroby v mohylách u Ohrozimi, ČVMŠO XXXVII, 1926, 58; *týž*, Mohyly se zárovými hroby nordickými u Slatinek, ČVMŠO XXXVI, 1925, 12.

⁴⁰ J. Banner, Die Pécelier Kultur, Budapest 1956, 191, 192.

⁴¹ J. Smolík, Kamenný hrob u Velvar, PA XV, 1890/92, 209–218, tab. 11; V. Moucha, Příspěvek k datování velvarského hrobu, AR XII, 1960, 465–498 (zde uvedena i další literatura).

⁴² G. Gallay–K. Spindler, Le Petit-Chasseur – chronologische und kulturelle Probleme, Helvetia archaeologica 10/11, 1973, 84; P. Bosch-Gimpera, Glockenbecherkultur, ERL, IV-2, 1926, 347.

⁴³ E. Sangmeister, Ein geschlossene Glockenbecherkultur in Museum Cordova, Zephyrus VIII, 257–267; P. Bosch-Gimpera, op. cit., 347–349.

⁴⁴ J. Cauvin, Dolmen à céramique campaniforme du Cour de Estang, Chandolas (Ardèche), Gallia préhistoire VIII, 1965, 9–11; P. Bosch-Gimpera, op. cit., 350–351.

⁴⁵ A. Gallay, Recherches préhistoriques au Petit-Chasseur à Sion, Helvetia archaeologica 10/11, 1973, 35–56.

tech neovlivněných megalitickou oblastí jsou mrtví pohřbíváni většinou v prostých jámách a poněkud vzácněji v jednoduchých skříňkových hrobech. Dost často se tyto skříňkové hroby objevují v Německu.⁴⁶ V mnohem menší míře se zřejmě odtud dostaly do Čech a na Moravu.

Zjištění sociálního původu pohřbených ve skříňkových hrobech je velmi problematické, protože tyto hroby byly většinou ojedinělé (Týnec, Most, Chrlice, Tasovice) a tudíž není možné jejich vyhodnocení a srovnání v rámci celého pohřebiště. Pokud nebudeme brát v úvahu hroby z Brandýska,⁴⁷ Lhánic⁴⁸ a Ohrady u Kolína,⁴⁹ kde bylo kamene použito uvnitř hrobu, případně pro vyložení nebo zpevnění stěny hrobové jámy, zůstane nám 6 hrobů, které můžeme vskutku považovat za skříňkové. Z těchto šesti hrobů jsou pouze dva kostrové (Chrlice, Týnec). Nepřekvapuje nás to na Moravě, kde je žárové pohřbívání poměrně časté⁵⁰ a směrem na jihovýchod dokonce nabývá převahy nad kostrovým pohřbíváním.⁵¹ Skutečnost, že ze 4 skříňkových hrobů jsou 3 žárové, působí mnohem nezvykleji v Čechách, kde je kostrové pohřbívání mnohem častější.⁵²

Rovněž otázka věku pohřbených ve skříňkových hrobech je velmi zajímavá. Ze šesti hrobů máme zprávu o věku pohřbených pouze ve třech případech. V Chrlicích a v Poboří byly pohřbeny děti a v Kolíně mladý jedinec (přesnější určení není). Dospělého člověka můžeme předpokládat v kostrovém hrobu v Týnci. I když na pohřebištích kultury se zvoncovitými poháry je značné procento dětských hrobů,⁵³ tak skutečnost, že ze čtyř hrobů jsou dva dětské a jeden mladého jedince, napovídá spíše tomu, že v skříňkových hrobech byly častěji pohřbívány děti (případně mladí jedinci). Nelze však vyloučit i možnost náhodného věkového složení v našich hrobech. Vždyť O. Kytlicová došla na pohřebišti v Brandýsku k závěru, že kámen byl použit jen v hrobech dospělých, zatímco v dětských hrobech se nevyskytl ani jednou.⁵⁴

Otázku pohlaví pohřbených ve skříňkových hrobech nelze na základě našich hrobů řešit. Antropologický posudek máme k dispozici pouze z Chrlic, kde se pravděpodobně jednalo o dívku,⁵⁵ čemuž by odpovídala i její poloha na pravém boku. Na okolnost, že v ženských hrobech se vyskytuje většinou ukládání na pravém boku, v hrobech mužských na levém

⁴⁶ K. H. Otto, Ein Glockenbechergräberfeld von Schastädt, Kr. Merseburg, JfMV XXXVI, 1950, 56 ad.; V. Fischer, Die Gräber der Steinzeit im Saalgebiet, Berlin 1956, 163; H. Stahlhofen, Ein Gräberfeld der Glockenbecherkultur in Osmarsleben, Kr. Staßfurt, Auf 18, 1973, 22–26.

⁴⁷ O. Kytlicová, op. cit., 442–447.

⁴⁸ L. Hájek, AR III, 1951, 28; týž, PA XXXXVIII, 1957, 392.

⁴⁹ F. Dvořák, op. cit., 42.

⁵⁰ F. Kalousek, op. cit., 92; T. Voigt, Zur Problematik der spätneolithischen Brandbestattungen in Mitteleuropa, JfMV 47, 1963, 185 ad.; A. Medunová–J. Ondráček, op. cit., 442.

⁵¹ N. Kalicz, Beiträge zur Verbreitung der Glockenbecherkultur in der Umgebung von Budapest, FA VII, 1955, 230 ad.

⁵² F. Kalousek, op. cit., 92; J. Neústupný a kol., Pravěk Československa, Praha 1960, 170.

⁵³ O. Kytlicová, op. cit., 448.

⁵⁴ O. Kytlicová, op. cit., 449.

⁵⁵ Podrobněji o tom v antropologické části článku.

boku, upozornil již dříve K. Schirmeisen⁵⁶ a později byl tento názor potvrzen na několika pohřebištích.⁵⁷ Na pravém boku, což by případně svědčilo rovněž o ženském hrobu, byla i kostra v Týnci. Bohatstvím milodarů naše skříňkové hroby nevybočují z průměru. V Tasovicích bylo 5 předmětů, v Týnci 4, v Kolíně 3, v Chrlicích a v Mostě po 2 předmětech a v Poboří pouze 1 předmět.

Závěrem je možno s určitou pravděpodobností říci, že ve skříňkových hrobech bývají častěji pohřbeny děti, častěji žárovým než kostrovým způsobem a výbava těchto hrobů nevybočuje z průměru.

Antropologická část

Kostrové pozůstatky nositelů kultury zvoncovitých pohárů z Moravy nejsou četné;⁵⁸ proto každému novému nálezu — byť ojedinělému — věnujeme pozornost jakožto zdroji dalších možných poznatků o této skupině populační a kulturní. Hrob v Chrlicích „Nivy“ je toho dokladem.

Jak bylo výše uvedeno, obsahovala kamenná hrobová schránka kostrové pozůstatky dítěte. Nález in situ tvořily součásti kompletního skeletu. Byly však působením půdních vlivů i při exhumaci značně poškozeny, takže je nebylo možno metricko-morfologicky vyšetřit (až na levou kost pažní a stehenní). Lebka byla zničena téměř celá.

Pokud bylo možno soudit ze stavu ossifikace a chrupu, šlo o dítě ve věku pravděpodobně 2 až 3 let (šípový šev jednoduchý, zoubkování ostré, vyvinuto; — těla všech obratlů zcela oddělena od oblouků; žebra bez hlavicek a známek apofyz; — dlouhé kosti končetin bez diafyz a apofyz; — součásti kostí pánevních zcela oddělené; — u vnějšího horního řezáku obroušena sklovina na dentin — skus kleštovitý).

Na podkladě délky kosti stehenní (134 mm) byla zjištěna podle Stewart⁵⁹ tělesná výška dítěte 84 cm. I když jde o hodnotu pouze orientační, není bez zajímavosti, že odpovídá výšce těla průměrného českého dítěte nejméně o rok mladšího.⁶⁰

Dosavadní archeologické nálezy dokumentují, že pohřby malých dětí byly v této době časté;⁶¹ pravděpodobný věk studovaného nálezu není proto zvláštností.

⁵⁶ K. Schirmeisen, Einige Bemerkungen über die Schöllschitzer Glockenbecherkultur, Verhandlungen des Naturforsch. Vereines in Brünn 68, 1937, 133.

⁵⁷ O. Kytlicová, op. cit., 447; V. Fischer, Die Orientierung der Toten in den neolithischen Kulturen des Saaigebietes, JfMV XXXVII, 1953, 49 ad.; D. Saurová, Hrob kultury zvoncovitých pohárů ve Slavkově u Brna, AR XII, 1960, 484; J. Ondráček, Příspěvky k poznání kultury zvoncovitých pohárů na Moravě, PA LII, 1961, 141, antrop. posudek M. Stloukala, tamtéž, 157; A. Medunová—J. Ondráček, op. cit., 442.

⁵⁸ M. Stloukal, Erwägungen zur Anthropologie der mährischen Vorzeit vom Neolithikum bis zur Bronzezeit, Bevölkerungsbiologie, Stuttgart 1947, 414—429.

⁵⁹ T. D. Stewart, Medico-legal aspects of the skeleton age, sex, race and stature. Am. J. Phys. Anthrop., 6, 1948, 315—321.

⁶⁰ Fetter V. et al., Anthropologie, Praha 1967.

⁶¹ O. Kytlicová, op. cit., 448.

Od stanovení pohlaví dítěte (pokud nemáme průkazné milodary) normálně upouštíme, protože sekundární pohlavní znaky diagnostické nejsou dosud vytvořeny. V daném případě tomu není jinak. Můžeme-li však usuzovat z morfologie aurikulární krajiny kosti kyčelní,⁶² šlo by spíše o dívku než o chlapce. Tento názor je nutno přijímat s výhradou, protože metodika určování pohlaví na páňvi nebyla dosud u dětí ověřována.

Pozůstatky skeletu z únětického hrobu v Chrlicích „Kopce“ představují fragmenty posledních dvou pravostranných žeber a kostí dolních končetin; jsou to distální asi třetina pravé a asi polovina levé kosti stehenní, na ně navazující proximální čtvrtina pravé i levé kosti holenní a levé kosti lýtkové, dále distální asi čtvrtina obou pravých kostí bérceových, distální třetina levé kosti lýtkové a konečně pravá kost patní.

Uvedené kosterní pozůstatky jsou masivní stavby se silnou kompaktností, diafyzy jsou poměrně objemné s rozsáhlými kloubními plochami, relief pro úpony svalů je velmi výrazný (např. tuberositas tibiae mohutné, linea aspera značně vyvýšena, i když pilastr není vytvořen). Epifyzy jsou dokonale přirostlé, ossifikační linie neznatelné, spongiosa hustá, sahající hluboko do diafyz. Stopy po senilní osteoporose naprosto chybí. Morfologie fragmentů bez anomálií a variet.

Jedinec, jemuž patřily nalezené kosterní pozůstatky, byl s největší pravděpodobností muž (masivní a spíše nižší postavy) ve věku dorostlém až zralém (25–40 let), jak nasvědčují výše zmíněné diagnostické znaky.

МОГИЛЫ КУЛЬТУРЫ С КОЛОКОЛООБРАЗНЫМИ СОСУДАМИ И УНЕТИЦКОЙ КУЛЬТУРЫ В ХРЛИЦАХ

V Chrlicích, v blízkosti města Brno, pracuje už několik let velmi aktivně Kraevedческий кружок, члены которого принимают участие в работах по сохранению памятников первобытной эпохи. К исследовательским работам раскопок, проводимым членами кружка, можно причислить также три следующие могилы.

Могила унеицкой культуры местоположения „Краина“, открытая в 1965 году, была почти разрушена бульдозером. Из нее удалось сохранить только маленький горшочек (см. карт. 2:1, табл. XXI:3).

Могила унеицкой культуры местоположения „Копце“ была только отчасти разрушена. Из нее удалось спасти три горшочка (см. карт. 1:9–11, табл. XXI:8,11,12), две чашки (см. карт. 1:6,7, табл. XXI:6,9) четыре миски (см. карт. 1:3–5,8, табл. XXI:4,7, 10,11) и два костяных шила (см. карт. 1:1,2).

Погребение в каменном ящике, относящееся к культуре с колоколообразными сосудами, было обнаружено в 1973 году. В нем лежал костяк на правом боку, головой на юг, а ногами на север. На основании отзыва, проведенного специалистами по антропологии, было установлено, что это костяк ребенка двух-трех лет. Рядом с костяком там были найдены чашка (см. карт. 2:3, табл. XXI:1) и кувшинчик (см. карт. 2:2, табл. XXI:2).

Обе могилы унеицкой культуры можно отнести к древнему периоду. Они являются не первыми находками упомянутой культуры на территории Хрлиц. Несколько

⁶² V. Novotný, Význam metrických znaků pánevních kostí pro pohlavní diagnosu skeletu člověka. Symposium o určování stáří a pohlaví jedince na základě studia kostry 1, Praha 1971, 63–87.

лет назад там были найдены два унетичких погребения раннего периода и один поселок, относящийся к унетичкой культуре более позднего периода.

Могила культуры с колоколообразными сосудами принадлежит к более позднему периоду этой культуры. К ней можно причислить еще одно погребение, принадлежащее к прежним находкам на территории поселка Хрлице. Самой интересной из них является могила ребенка местоположения „Нивы“.

Погребения в каменном ящике встречаются в Чехии и в Моравии сравнительно редко. Кроме вышеприведенной могилы в Хрлицах они появляются еще в Тасовицах, Мосте, Колине, Поборжи и в Тынце. Из этих шести могил две могилы с труположением и четыре могилы с трупосожжением. В двух похоронены дети (Хрлице, Поборжи), в одной скелет молодого человека (Колин). В могиле в Тынце с труположением считается, что это костяк взрослого человека. У следующих двух похороненных возраст неизвестен. Происхождение этого способа захоронения можно, по-видимому, искать в Западной Европе, где народ, употреблявший колоколообразные сосуды, общался с мегалитической областью.

Перевел Алеш Бранднер

DIE GRÄBER DER GLOCKENBECHERKULTUR UND DER ŮNETICER KULTUR AUS CHRVICE

In Chrlice bei Brno arbeitet seit einigen Jahren sehr aktiv der heimatkundliche Zirkel, dessen Mitglieder sich mit der Rettung der vorgeschichtlichen Denkmäler beschäftigen. Von den Rettungsausgrabungen dieses Zirkels stammen auch drei folgende Gräber.

Das Grab der Ůneticer Kultur in der Feldflur „Krajina“, das im Jahre 1965 gefunden war, war mit einer Planierraupe fast völlig zerstört. Es ist gelungen nur ein kleines Töpfchen (Abb. 2: 1, Taf. XXI: 3) davon zu retten. Das Grab der Ůneticer Kultur in der Feldflur „Kopce“ war teilweise zerstört, es ist jedoch gelungen davon drei Töpfchen (Abb. 1: 9–11, Taf. XXI: 8, 11, 12), zwei Schalen (Abb. 1: 6, 7, Taf. XXI: 6, 9), vier Schüssel (Abb. 1: 3–5, 8, Taf. XXI: 4, 7, 10, 11) und zwei Hornnahlen (Abb. 1: 1, 2) zu retten. Alle diesen Gegenstände wurden um die Knie des Gestorbenen verteilt. Eine Steinkiste der Glockenbecherkultur in der Feldflur „Nivy“ war im Jahre 1973 gefunden. Im Grab lag ein Skelett auf der rechten Seite mit dem Kopf zum Süden und mit den Beinen zum Norden gewendet. Nach dem anthropologischen Gutachten handelte es sich um ein Kind im Alter von zwei bis drei Jahren. Im Grab war ein Töpfchen (Abb. 2: 3, Taf. XXI: 1) und ein Krug (Abb. 2: 1, Taf. XXI: 2).

Die beiden Ůneticer Gräber kann man in die ältere Periode der Ůneticer Kultur einreihen. Diese Gräber sind nicht die ersten Funde der Ůneticer Kultur im Kataster von Chrlice. In vergangenen Jahren wurden auf diesem Gebiet zwei Proto-Ůneticer Gräberfelder und eine Siedlung aus der jüngeren Periode der Ůneticer Kultur untersucht. Das Grab der Glockenbecherkultur reiht man in die jüngere Periode der Glockenbecherkultur ein. Ebenfalls aus dieser Kultur stammt im Kataster von Chrlice ein Gräberfeld, das von früheren Jahren bekannt ist.

Die Steinkisten treten in Böhmen wie in Mähren nur selten auf. Ausser dem Grab in Chrlice haben wir die gleichen Gräber noch in Tasovice, Most, Kolín, Poboří und in Týnec. Von diesen sechs Gräbern sind zwei mit den Skeletten (Chrlice, Týnec) und vier Brandgräber. In zwei Gräbern davon sind Kinder begraben (Chrlice, Poboří), in einem Grab ist ein Junger Mensch (Kolín), im Grab mit dem Skelett in Týnec kann man einen Erwachsenen voraussetzen und in folgenden zwei Gräbern kennen wir leider nicht das Alter der Begrabenen.

Den Ursprung dieser Begräbnisweise kann man wahrscheinlich in der Westeuropa suchen, wo die Träger der Glockenbecherkultur in die Berührung mit dem megalitischen Gebiet traten, und manchmal schon existierenden Gräberbauten als Begräbnishöhlen, megalitische Gräber, Ganggräber, Steinkisten u. a. ausnutzen.

Übersetzt von Ludmila Stuchlíková